

Psalmberyming in Afrikaans

F I J van Rensburg¹

(Universiteit van Johannesburg)

ABSTRACT

Versification of Psalms in Afrikaans

The article maps the process by means of which the versification of the Hebrew Psalms in Afrikaans, with its goal of acceptance by the relevant clerical bodies and their ecclesiastical community as a whole, ran its course. The process is illustrated by the history of the two versifications officially commissioned and approved by the mainstream Afrikaans churches, namely those of Totius (professor J D du Toit) and professor T T Cloete, more than half a century separated in time and trend (1937 and 2001 respectively).

In view of the fact that both versifiers, as well as professor Lina Spies and dr. Antjie Krog who additionally contributed versifications of a few Psalms, are high profile poets, the evaluation of their work does not only take into account the factor of veracity (compliance with the Hebrew original), but also that of linguistic and stylistic excellence, the Psalms being regarded as poetry.

1 INLEIDEND

Wanneer 'n nuwe, volledige Psalmberyming in 'n land met 'n groot Bybelgefundeerde, maar veral Christelik-gelowige gemeenskap verskyn, word dit landwyd as 'n besondere geleentheid ervaar. Groot ingebruiknemingsfunksies word gereël, waartydens die verskyning feestelik gevier word. In die periode daarna word individuele Psalms, veral dié wat ook nuwe melodieë gekry het, in gemeentelike verband intensief ingestudeer, totdat daar in die loop van die tyd geen vreemdheid meer aan hulle kleef nie.

Die Suid-Afrikaanse voorbeeld is eksemplaries hiervan. Dit het gebeur toe die eerste amptelike Psalmbundel in Afrikaans, met Totius (prof J D du Toit) van die Gerereformeerde Kerk as berymer, en onderskryf deur die drie grootste Afrikaanse Protestantse kerke (die Gereformeerde kerke, die Nederduitse Gereformeerde en die Nederduitsch Hervormde kerk), in 1937 verskyn het; die tweede

---

1 Emiritusprofessor, Departement Afrikaans, Universiteit van Johannesburg.

(van prof T T Cloete, aangevul met 'n paar alternatiewe berymings, en met enkele berymings oorgeneem uit die Totiusbundel) wat in 2001 by geleentheid van 'n luisterryke openbare funksie in Pretoria in ontvangs geneem is; en in 2003 toe die Gereformeerde Kerke hulle liedboek getitel *Psalmboek* bekend gestel het en waarin onder andere die Totius- en Cloeteberymings in hul geheel saangebundel is.

Ontvangste van dié aard en omvang val egter nie alle Psalmberymings te beurt nie. In die loop van eeue was daar heelwat berymings, die meerderheid daarvan slegs van gedeeltes van die volledige korpus. Dit was veral die werk van individue wat deur die gees van die psalms of van 'n psalm aangegryp is en aan hul gegrepenheid stem wou gee. Voorbeelde hiervan vind 'n mens onder andere in Nederland, soos in die geval van Marnix, Camphuysen en Revius, selfs van Vondel en Hooft. Dis in die algemeen vrye berymings, met heelwat persoonlike toevoegings tot die psalms, en dus nie berymings in wesenlike sin nie.

Die berymings wat daarin geslaag het om die landwye belangstelling waarna verwys is, te wek, was berymings wat langs 'n heel bepaalde roete tot stand gekom het. Die roete was naamlik die amptelik-kerklike. Die ontstaans- en voltooiingsgeskiedenis van die twee berymings wat in hierdie studie onder die loep geneem word, dié van Totius en Cloete, met alternatiewe berymings van enkele Psalms deur Lina Spies en Antjie Krog, kan as tipies hiervan beskou word.

Die beginpunt van die proses was die ervaring van 'n al groter getal gemeentede wat gevoel het dat die bestaande liedbundel “uit pas” geraak het, byvoorbeeld as gevolg van 'n hele stel faktore wat sedert die totstandkoming daarvan verander het: die taal, veral in die geval van 'n jong taal, die teologie, die lewenstempo, die musiek en enkele ander faktore van 'n mindere aard. Die duidelike geregverdigtheid van dié gevoel was reeds lank daar vir elkeen om te sien en te hoor: groot dele van die liedboek het as't ware nie meer bestaan nie omdat hulle nooit meer gesing is nie, en wel as gevolg van hul onsingbaarheid deur 'n *gemeente*. In die reformatoriese tradisie is berymde Psalms immers bedoel vir gemeentelike samesang, hoewel hulle ook as poësie gelees en geniet kan word.

Dié gevoel van onbehae word mettertyd via gemeentes en strukture soos ringe uiteindelik deur die hoogste liggame, byvoor-

beeld moderature en sinodes, opgevang, wat 'n Psalmberymingskommissie aanwys. Hul opdrag is om duidelike riglyne te bepaal vir 'n nuwe beryming en om 'n individu of individue aan te wys om die beryming te onderneem. In die geval van 'n individu vind daar in die loop van die berymingsproses deurlopende oorleg plaas tussen die berymer en die kommissie; in die geval van 'n span nie net oorleg met die kommissie nie, maar ook met mekaar, en wel met die oog op eenvormigheid. Wanneer die berymer/s klaar is met sy/haar/hul werk, word 'n kommissie van reviseurs aangewys, bestaande uit teoloë, taalkundiges, letterkundiges en musikoloë, wat saam met die berymer/s die beryming deurwerk. Eers na al dié stappe gedoen is, kan dit by die oorspronklike opdraggewer, die sinodale moderatuur, uitkom. Dié beskik oor die gesag om dit te aanvaar, af te wys, of na die berymer/s terug te verwys vir wysigings of wat dan ook al, totdat konsensus bereik is. Dis 'n proses wat gewoonlik jare in beslag neem, maar uiteindelik het die gemeentelede hul verlangde liedboek en kan ingebruiknemingsfeestelikhede plaasvind.

Dié proses verskil geheel en al van die situasie van 'n individuele digter wat getref word deur 'n bepaalde Psalm of Psalms in die Bybel en dit al vertalende berym in ooreenstemming met die sentiment wat tot die getroffendheid aanleiding gegee het.

Selfs met so 'n uitgerekte proses is algemene tevredenheid egter nie gewaarborg nie. Dit gebeur selde dat daar na goedkeuring en ingebruikneming van 'n beryming hoegenaamd geen kritiese geluide gehoor word nie. Dát daar kritiese stemme is, bevat 'n element van begryplikheid. In die geval van 'n amptelike Psalmberyming gaan dit immers nie net om iets nuuts wat verwelkom word nie, maar ook om iets waarvan afskeid geneem word, byvoorbeeld van 'n liedboek wat saam met sy verouderde elemente gewoonlik heelwat behoubare dinge bevat.

Die saambestaan van sowel die ou as die nuwe beryming, lyk na 'n onmoontlikheid. En tog het die Suid-Afrikaanse kerkgemeenskappe getoon dat dit wel gedoen kan word. Dit het geblyk toe die Gereformeerde Kerke besluit het om die Totiusberyming te behou maar om ook die Cloeteberyming, wat deur die twee ander Afrikaanse kerke, naamlik die Nederduitse-Gereformeerde en die Nederduitsch Hervormde Kerk, aanvaar is, ook in hul nuwe liedboek, met die titel *Psalmboek* (2003), op te neem. Die Afrikaanse kerkgemeenskap beskik as gevolg hiervan oor twee waardevolle

Psalmbundels wat deur al die Afrikaanse Reformatoriese kerke gebruik kan word.

2 UITSONDERLIKHEID VAN DIE PSALMS

Die natuurlike vraag wat in die lig van soveel aktiwiteite rondom 'n nuwe Psalmberyming ontstaan, is: Wat is dit wat maak dat, van al die boeke in die Bybel, die boek van die Psalms oor die vermoë beskik om soveel belangstelling op te wek en soveel energie te ontketen?

Die antwoord is in 'n verskeidenheid faktore geleë. In 'n hele aantal opsigte is die boek van die Psalms 'n unikum in die Bybel. Dit blyk alreeds op formele vlak: dis die langste van al die Bybelboeke. Die “hoofstukke” daarvan (die aparte Psalms) is 'n bonte verskeidenheid van lengtes en stemmings. Dit het nie net een outeur nie (Dawid), maar 'n hele aantal; sommiges naamloos. Dit het oor eeue heen tot stand gekom.

Die kern van die aangrypingskrag daarvan is egter geleë in sy inhoud: sy tematiek. Dit is in baie opsigte 'n universele tematiek, die uitkoms van die ervarings van talle geslagte in die sterk uiteenlopende omstandighede waarin die skrywers en hul gemeenskappe hulle deur die eeue bevind het.

Ten spyte van dié uiteenlopendheid val alles in verband met die psalms uiteindelik in 'n kern saam: die mens in sy verhouding tot God. 'n Paar “grondstemminge” in hierdie verhouding vat prof G Dekker (1938: 11) só saam: “ootmoedige kleinheids- en sondebeseft, innige klag en smeking, heilige haat en toorn teen die Godsvyand, dankbaarheid en juiging oor verlossing, verheerliking van Gods majesteit en regverdigheid en genade”. Die universaliteit van hierdie verhouding is die rede waarom talle geslagte in die loop van die geskiedenis hulleself, as kollektiwiteit of as enkelinge, daarin kon terugvind.

Dit is op grond van faktore soos hierdie dat Luther die boek van die Psalms “die hart van die Bybel” genoem het (Dekker 1938:29). Dis egter 'n opvatting wat toenemend bevraagteken en op die duur sterk bestry is en steeds word. Ten spyte van die feit dat dit, op een na, die boek is waaruit daar die meeste in die Nuwe Testament aangehaal word – 'n rede waarom sommiges die Ou Testament sonder meer Christologies interpreteer – is die swaar lading wraaksug en onvergewensgesindheid in die Ou Testament,

pertinent ook in die psalms (die sogenaamde vloekpsalms), wat onversoenbaar is met die evangelie van liefde en verdraagsaamheid van Jesus.

3 TOERUSTING VAN VOORNEMENDE BERYMERS

Met al dié uiteenlopende faktore wat die Psalms kenmerk, ontstaan die vraag: Wat eis die psalms van die persoon of persone wat hulle wil berym? Dit beteken: al honderd en vyftig, nie net een of 'n paar nie, omdat daar as 't ware 'n dampkring of geestesklimaat is waarbinne elk van die psalms hulle bevind en waarmee rekening gehou moet word wanneer enige Psalm berym word. Die feit dat die inset en die einde van die boek op volgorde dui, en dat daar binne die geheel kleiner afgebakende eenhede, soos die Bedevaartpsalms, voorkom, ondersteun dié siening.

In die Proloog tot sy bundel *Komas uit 'n bamboesstok* (1979), die digterlike relaas van sy “mirakelagtige terugkeer na lewerver-saking”, haal D J Opperman twee riglyne vir skrywers van wonderbaarlike tekste aan deur die sestiende-eeuse Hollandse skeepskaptein, Willem Bontekoe, na aanleiding van sy fabelagtige reise na Indië en Sjina: “getrouwlijckheydt” en “cierelijckheydt van segghen”.

Ook berymers van die psalms kan baat by dié twee riglyne. Toegepas op die beryming van die sakrale tekste wat die psalms is, word met “getrouwlijckheydt” veronderstel: kundigheid in He-breeus, en wel om die letter en gees van die Psalms te agterhaal; met ander woorde: stellingname teenoor die bronteks, 'n primere opdrag: *ad fontem*, dus nie teenoor reeds bestaande berymings van die grondteks nie. “Cierelijckheydt van segghen” hou verband met die funksionele benutting van verstegniese middele in hul dinamiese wisselspel met die tematiese materiaal. Wie die reis van beryming wil aanpak, moet oor kreatiewe vermoë, en die instrumentarium wat daarmee saamgaan, beskik. Psalmberyming is nie 'n taak vir droogstoppels nie.

Insteede dus daarvan om in algemene terme die fynere vesels van elk van die twee riglyne te ontrafel, is dit vrugbaarder om die vraag te stel: oor watter toerusting het die twee berymers beskik toe hulle hulle bereid verklaar het om die taak van beryming aan te pak met dié twee groot padwysers as rigsgnoere?

4 TOTIUS EN T T CLOETE AS BERYMERS

Totius was uitnemend toegerus vir die taak van Psalmberyming. Sy hele beroepslewe was aan die studie en onderrig van die Bybel, spesifiek die Ou Testament gewy, eers as predikant, later as professor aan die Potchefstroomse Universiteit se Teologiese skool. Deur sy geskooldeheid in Hebreeus het hy direkte toegang tot die grondteks van die Psalmboek gehad. Reeds so vroeg as 1920 het hy 'n opdrag van die Sinode van die Gereformeerde Kerke ontvang om die Psalms in Afrikaans te berym. Drie jaar later het *36 Psalms in Afrikaans* verskyn. Daarna het die Bybelvertaling sy aandag so in beslag geneem dat *Die berymde Psalms* eers in 1937 verskyn het. As hoofvertaler van die Ou Testament het hy onder meer die Psalms vir sy rekening gehad, waardeur hy die wêreld van die psalms nog intiemer leer ken het.

Vergeleke hiermee was Cloete se toerusting beperk. Hy was vroeg genoodsaak om sy studie in die teologie te laat vaar. Hy het hom vervolgens op letterkundestudie toegelê en gaandeweg naam gemaak as gerespekteerde digter. Toe hy heelwat later gevra is om 'n proef voor te lê van 'n beryming van 'n psalm, het hy sy Hebreeus opgeknip (Liebenberg:2002) voor hy Psalm 126 uit die grondteks berym het. Dit is deur die kommissie aanvaar. Daaropvolgend is hy gevra om die taak van beryming van al die psalms vir sy rekening te neem. Hy het die taak in tien jaar voltooi. Dit het gepaard gegaan met intensiewe hulp van veral twee plaaslike internasionaal-bekende akademië (proff W S Prinsloo en H F van Rooy), wat hom in staat gestel het om ook die fynste nuanses van die grondtekste te agterhaal voordat hy tot omdigting daarvan oorgegaan het of reeds voltooide konsepte aan die hand daarvan hersien het.

Beide berymers het dus beantwoord aan 'n grondvoorwaarde vir "getrouwlykheid, naamlik outentiekheid. Hul berymings sou met ander woorde nie herberymings van bestaendes wees nie maar grondteksberymings.

5 VERSKILLE EN OOREENKOMSTE TUSSEN TOTIUS EN CLOETE

Tog was daar verskille tussen hulle op hierdie gebied, verskille wat duidelik blyk vanuit hul onderskeie eindprodukte.

In 'n radiogesprek met André Liebenberg in April 2002 na die amptelike ingebruikneming van die *Liedboek van die Kerk* waarin sy

Psalmberymings opgeneem is, het Cloete nadruk daarop gelê dat hy enkel op die Hebreuse teks gekonsentreer het. Wanneer hy na 'n voltooiing van 'n beryming na 'n ander, reedsbestaande beryming gekyk het, was dit bloot om te sien hoe iemand anders gevaar het in sy of haar oplossing van 'n problematiese woord of frase in die Hebreuse teks (Liebenberg:2002).

In sy voorwoord tot *Die berymde Psalms saam met die Evangeliese Gesange* (1937) verklaar Totius met sy gewone openhartigheid dat hy hom primêr op die Hebreuse teks toegelê het, maar dat hy hom ook laat lei het deur die “ou goud” van die Nederlandse berymings: “Noodsaaklik moet vermeld word dat hierdie ritmiese bewerking van die Psalms nie geheel en al die vrug is van oorspronklike digarbeid nie. Dankbaar is gebruik gemaak, veral by die ‘bekende Psalms’ van die onder ons minder bekende en veelsins uitnemende Hollandse Psalmberyming. Dan het ook Marnix, Vondel, Camphuysen en andere hulle kostelike bydrae gelewer vir sover verse of reëls aan hulle berymings ontleen of deur hulle geïnspireer is...Dit was my strewe om dié ou goud vir die kerke van Suid-Afrika nie verlore te laat gaan nie”. In ‘n hersiene uitgawe van die bundel (1977) is die omvang van sy skatpligtigheid teenoor genoemde Nederlandse digters soos volg uitgebrei: “...vir sover reëls, verse of selfs hele Psalms (soos 3, 38, 88, 119, 125) deur vertaling of vrye aanwending aan hulle berymings ontleen of deur hulle geïnspireer is”.

Dié werkwysse was nie die gevolg van onmag nie. Soos hy in die slotsin van sy voorwoord sê, wou hy erkenning, en waarskynlik ook nuwe bekendmaking, gee aan die uitstekende berymingswerk wat oor soveel eeue in Nederland, Afrikaans se bakermat, gelewer is. Die band met Nederlands moes nie volkome deurgesny word nie, waarby in gedagte gehou moet word dat tot op daardie tydstip Nederlands nog steeds in die intiemste ruimte van die godsdienstige lewe van baie Afrikaners, die binnekamer, asook aan die etenstafel, as gebedstaal gebruik is.

In 'n gedeë studie, *Die Afrikaanse Psalmberyming*, by geleentheid van die verskyning van Totius se berymings, het prof Gerrit Dekker breedvoerig ingegaan op die Nederlandse bronne waarna Totius verwys het en aangetoon hoe sinvol hy in dié doel geslaag het.

Ook uit Nederland het Totius hoë lof ontvang vir sy werkswyse. So het die vooraanstaande Nederlandse teoloog en kenner van kerkmusiek, prof G van der Leeuw, sy beryming bestempel as “een groot kunstwerk waarvoor wij de Afrikaanse zusterskerken kunnen benijden.... Bizonder bewonderenswaardig is de wijze waarop Totius het ‘oud goud’ van de oude Psalmberijmingen...heeft verwerkt. De grote dichter gaf daarmee een bewijs van nederigheid en kerkelijk besef naast dat van zijn meesterschap” (aangehaal deur W E G Louw 1964:45-46).

Vir Cloete as berymer het die probleem van die betrek al dan nie van bestaande berymings of omdigtings uit die grondtaal nie bestaan nie. Hy het sonder apologie of skroom enkel met die Hebreeuse teks omgegaan en lynreg op Afrikaans afgestuur. Vanweë hul gehegtheid aan die Totiusberyming, het die Cloete-omdigtings op sommiges die indruk van bruuskheid, in die geval van enkele selfs iets van “ontwyding” gemaak het toe dit verskyn het.

Nog ’n verskil tussen Totius en Cloete, gesien vanuit die hoek van “getrouwlijckheydt”, staan in verband met die vraag of die Psalms Christologies berym kan word of nie.

Totius se beryming gee blyke van soberheid deur byvoorbeeld nie elke verwysing na die koning in die Psalms op Christus die Koning te betrek nie. Maar die verband tussen die Ou en die Nuwe Testament via die Koningsfiguur bestaan vir hom ongetwyfeld. Waarskynlik is hierdie element in sy beryming versterk deur sy betrek van die Nederlandse voorbeelde waarna hy in sommige van sy berymings verwys.

Vanuit sy uitsluitlike gerigtheid op die Hebreeuse bronteks was dit vir Cloete duidelik dat die koning-Psalms nie Christologies duidelik is nie. Waar Totius ’n hoofletter vir die woord *koning* gebruik, gebruik Cloete ’n kleinletter. Miskien is hierdie duidelike standpunt een van die redes waarom daar in sommige Gereformeerde kringe ’n afstandelike verhouding ten opsigte van sy beryming bestaan.

Wat Bontekoe se tweede voorskrif aan skrywers betref, “cierelijckheydt van segghen”, is daar grondliggend geen verskil tussen die twee berymers nie. Dit gaan in die geval van albei om digters, geseënd met insig in waarom dit in poësie gaan. Hulle is bowendien wenners van belangrike literêre pryse, onder andere die prestigerykste Afrikaanse literatuurprys, die Hertzogprys. Spesifiek wat Cloete betref, het sy werk aan sy proefskrif, wat vir die helfte

handel oor die bundel waarvoor Totius een van sy twee Hertzogpryse ontvang het, *Trekkerswee*, hom waardevolle insigte vanuit die stilistiek op taalkundige grondslag verskaf in die stel faktore wat van sentimente en temas gedigte maak (*Trekkerswee en Joernaal van Jorik*, 1953). Ook het dit hom 'n insig gegee in die aard van Totius se poëtik, wat hom in staat gestel het om in sy Psalmberyming verskynsels raak te sien wat hy self moes vermy. 'n Belangrike les wat hy klaarblyklik hieruit geleer het, was om jou nie, soos wat Totius in verband met die Nederlandse beryming gedoen het, poëties te sterk aan 'n vorige geslag te koppel nie, maar om ongeïnhibeerd te begin vanuit die werklikheid dat jy in 'n nuwe era leef, wat onder meer beteken het: 'n duidelik verskillende fase in die ontwikkeling van 'n jong taal soos Afrikaans.

“Cierelijckheydt” hou verband met die boetseringspotensialiteit van die instrumentarium van die poësie en van wat alles in die ontmoeting van materiaal en struktuur kan gebeur. Dit geld verstegniese middele soos maat (ritme), klank (onder meer, maar nie noodwendig nie, rym), periodisiteit (horisontaal soos versreëls, vertikaal soos strofes en rymskemas). Dit geld ook die taalbedding van hierdie middele: die sintaksis en die verskeidenheid sub sisteme van die semantiek, wat die leksikon van die taal insluit. Dit gaan met ander woorde om die kreatiewe intuïsie wat soms bliksemsnel “weet” hoe watter faktore op 'n gegewe oomblik bymekaar “moet” kom. En omdat dit gaan om 'n beryming wat gesing moet word, moet ook rekening gehou word met die musikale keurslyf waarin hierdie elemente moet inbeweeg, wat 'n intuïtiewe soepelheid, veral taalsoepelheid, van sy eie vra.

Met dat dit om twee ervare digters as berymers gaan, kan dit nuttig wees om te kyk na die soort verstegniese toegerustheid vir die taak van juis Psalmberyming waaroor elk van hulle beskik het by aanvaarding van die taak.

Psalmberyming vra 'n spesifieke toerusting. Omdat 'n berymde Psalm vir gemeentelike sang bedoel is, moet dit sekere kenmerke van volkspoësie hê, volgens Dekker (1938:7), waarvan 'n vaste metrum en skematiese rym standardelemente is. As die melodie voor die beryming bestaan, sal die ritmiese variasies van die metrum bepaal word deur die musikale aksente. In die minderheid gevalle, dit wil sê as die teks voor die melodie bestaan, het die berymer groter vryheid met sy ritmiese beplanning. In dié geval sou 'n mens

'n beter gedig kon verwag, onder meer op grond van die soms heftige emosies wat in die Hebreeuse Psalms voorkom.

Nes die melodie moet Psalm-rymskemas nie te ingewikkeld wees nie. Hoewel die deursneelidmaat proefondervindelik tydens sang nie juis op rymskemas let nie, is selfs meer ingewikkelde rymskemas nie onvanpas nie, veral as dit om 'n digter gaan wat in sy eie poësie daaraan gewoond is om sy materiaal te boetseer met behulp van nie-eenvoudige skemas. Rym (volgens Milton "the invention of a barbarous age") is nie essensieel vir 'n psalm nie (die Psalms in die Bybelboek, afgesien van dié in die Hebreeuse Bybel, is in elk geval rymloos en tog klank-ryk), maar soos Camphuysen opgemerk het: 'n Psalm moet nie net "zingelik" wees nie, maar ook "lezelik" (Dekker 1938:9). Berymde Psalms moet met ander woorde ook as poësie geniet kan word.

Wat hierdie aspek betref, was Totius beter toegerus vir beryming van die tipiese psalm. Sy eie poësie het 'n gelykmatige geaardheid vanweë die ritmies-metriese vastheid en rymgereeldheid daarvan.

Vir Cloete moes die Psalmberyming 'n veeleisende uitdaging gewees het. 'n Groot deel van sy eie poësie word gekenmerk deur ritmiese variasie en (veral opmerklik) deur 'n rymgebruik wat enersyds skema-vas is maar andersyds ongereeld is in die sistematiek daarvan: die lengte van die reëls wat die rymwoord bevat, verskil taamlik gereeld van mekaar, soms selfs aansienlik. Vir die doel van die Psalmberyming moes hy hom ingord tot reëls van gelyke lengte, soos die Psalmberymingskommissie voorgeskryf het. Dit het 'n duidelike uitwerking op die algemene aard van sy berymings. Sy psalms word oorwegend voltrek in enkelreëls, minder in reëlkombinasies. Die formele aanduiding daarvan is hoe dikwels leestekens aan die einde van sy reëls voorkom. As 'n geheel maak baie van sy psalms die indruk van opeenvolgende stellings, van rasonale praat, nie van sing nie.

Totius se berymings bevat veel meer gevalle van enjamberende oorlope. Dit kom onder meer daardeur dat hy dikwels van beelde gebruik maak, beelde wat vra om uitgewerk te word, wat dus meer ruimte nodig het, en gevolglik oor meer as een reël strek. Teenoor die "vertikale aard" van Cloete se vers, is daar iets horisontaals in Totius s'n, dis vloei teenoor loop. Teenoor eersgenoemde se praat is Totius s'n sing, al is dit dikwels resitatief-sing.

Hierdie omstandigheid verklaar ook waarom Cloete se beryming van 'n psalm, veral die langer Psalms, byna deurgaans veel korter is as dié van Totius, in elk geval as dié van die Nederlandse berymings. Hy kon, ooreenkomstig die Berymingskommissie se voorskrifte, nie “eie eksegeese” bedryf nie, en gevolglik nie, soos Totius, lank voortborduur op beelde nie.

Wanneer 'n gedig in 'n musikale skema moet inbeweeg, soos in die geval van baie van die Psalmberymings, word baie druk op die taalsisteme, veral die sintaksis, uitgeoefen. Die normale volgorde van 'n sinskonstruksie kan gedwing word om van omstelling of ander sintaktiese ontwykingsmiddele gebruik te maak. Die druk kan soms sodanig wees dat dit tot onnatuurlike formulering lei. Dis slegs 'n digter wat oor 'n baie soepel taalgevoel en taalervaring beskik wat aan hierdie valgate ontsnap.

In Cloete se berymings gebeur dit min, eintlik haas nooit, dat hy hom in sulke situasies bevind. Dit gebeur veel meer in die geval van Totius. Sy oplossing is dikwels om hom op Nederlandse materiaal te beroep, dit wil sê wanneer die Afrikaanse woord of uitdrukking nie wil inpas nie. Dis een van die redes waarom 'n Psalm van hom dikwels 'n argaïese, “Hoog-Afrikaanse” indruk maak. Dit is ook skering en inslag van sy eie poësie. In sy proefskrifstudie oor Totius het Cloete hierdie faktor breedvoerig uitgewys. Dis nie onmoontlik nie dat die studie hom dubbeld versigtig gemaak het toe hy die opdrag gekry het om die Psalmberyming te doen. Hy het dan ook nie gekroom om in die genoemde radio-onderhoud asook in verskillende ander openbare uitlatings as rede vir die noodsaaklikheid van 'n nuwe beryming aan te voer dat Totius se beryming so vol argaïsmes is dat die deursnee-gemeentelid soms nie meer goed kon uitmaak wat hy sing nie.

6 DIE PROEF OP DIE SOM

Die proef op die som is egter: hoe sien die psalms daar uit wat in dié verskillende klymate tot stand gekom het? Dit spreek vanself dat dit 'n onbegonne taak is om 'n volledige ondersoek in 'n artikel soos dié te onderneem. Proefsnitneming is die klaarblyklike oplossing.

Die twee digters het by bepaalde geleenthede sekere Psalms uitgesonder waarvoor hulle 'n besondere geneentheid het. In die genoemde radio-onderhoud het Cloete vier sulke psalms genoem, hulle selfs in voorrang-orde geplaas: 139, 90, 121 en 126. In sy voorwoord tot *Die berymde Psalms* het Totius sy voorkeur vir die

“bekende Psalms van die Nederlandse Psalmberyming” uitgespreek. Onder hulle tel waarskynlik Psalms 8, 16, 23, 42, 134 en 150.

Om dié rede word die genoemde psalms as geskikte proefgevalle beskou, en word daar kortliks na enkeles van hulle gekyk. Bykomend, met die oog op “’n perspektief van buite”, word alternatiewe berymings deur ander digters betrek, naamlik Lina Spies en Antjie Krog. Die Berymingskommissie se voorskrifte het nie vir hulle gegeld nie.

6.1 Psalm 139

In dié psalm gaan dit om die verwondering van die spreker oor die alwetendheid en alomteenwoordigheid van God in die lewe van die mens. Teen die einde van die psalm is daar egter meteens ’n wending in die verwondering: die spreker rig hom op die vyande van God. Dit is volkome in die gees van die Psalmboek. In die psalms word naamlik ’n fundamentele onderskeid getref tussen twee groot kategorieë: regverdiges en goddeloses. Die openingspsalm, Psalm 1, gee die toon aan vir dié temakompleks wat oral in die Psalms opduik.

Cloete wy een strofe van sy elf aan “die vyand”, wat *ipso facto* ook God se vyand is, en Totius twee van sy twaalf aan “die goddelose”, net soveel as die Nederlandse berymer in sy veertien strofes en sy gebed dat “de bozen worden omgebracht”. Die oorheersende toon van al drie is egter die verwondering oor die wonderbaarlikheid van God.

Spesifiek wat die twee Afrikaanse berymings betref, verskil die toon van die Cloete-psalm duidelik van dié van Totius. Sy aanslag het vanaf die eerste reël ’n direktheid en skroomloosheid wat dit heeltemal in ’n ander kader as dié van Totius plaas. Die gebruik van die woord “dwarsdeur” in die eerste reël is simptomaties daarvan: “Here, U sien dwarsdeur my”. Dit gaan by hom byna op demonstratiewe wyse om ’n tydgenootlike toon en taal. Ook verderaan gebeur dit met woorde soos “(U) deursoek my *wegkruipplek*”; “die bene van my *lyf*”; “*Keer* dat ek van u af wyk”.

In ’n origens goeie gedig, voel Totius hom geroepe (maar plekplek ook deur verstegniese faktore daartoe gedwing) om, in ’n meer aanbiddelike toon, van Nederlandse woorde en frases gebruik te maak, en wel in ’n ruim mate, byvoorbeeld “naak” (nog in rymposisie) in die betekenis van “nader”, “daagraadsvlerke”, “lewen-

stond”, “klomp” (vir klei), “skrede”, “gans wonderbaarlik”. Dit gee aan die gedig ’n ‘Hoog-Afrikaanse’ atmosfeer, veral in vergelyking met Cloete se onbeskroomd tydgenootlike Afrikaans.

Deel van Totius se rymgedwongenheid is terugvoerbaar tot die koepletrymskema wat hy in navolging van die Nederlandse beryming gekies het. Dit verminder sy moontlikheid om ’n dreigende Neerlandisme wat lynreg afstuur op sy rymmakker, te ontwyk deur die tyd voor die rymmakker bevredig moet word, te gebruik om ’n ander betekenisewivalente Afrikaanse woord te bedink. In teenstelling hiermee maak Cloete vir sy beryming gebruik van ’n oper rympatroon, een wat hom semanties en sintakties minder beperk, naamlik abacbc. Dit verminder die moontlikheid van taalvlekke beduidend.

6.2 Psalm 16

Hoewel dit nie een van die beste psalms in die Bybel is nie, is dit een van die bekendstes veral op grond van vers 6: “Die meetsnoere het vir my in lieflike plekke geval, ja my erfenis is vir my mooi”.

Cloete se beryming van dié psalm is nie een van sy geslaagdstes nie. Die half bevelagtige openingsreël, “Ek wil, o Here, u beskerming hê”, doen bruusk aan. Die beryming mis plek-plek ook tematiese samehang met wat daarop volg. Die twee slotstrofes doen enigsins aan as stellings uit die boek Spreuke. Die rymkema het geen werklik funksionele interaksie met die tematiek nie. Op verskillende plekke is die ritme slap, byvoorbeeld in die slotreël van die tweede strofe: “met hulle wil ek niks te make hê nie”, veral as ’n mens in gedagte hou dat ’n berymde psalm veronderstel is om deur ’n gemeente gesing te kan word.

Miskien is die gebrek aan eenheid van die Bybelse Psalm self (die openingstekst en die res van die psalm staan los van mekaar) ook die rede vir die swak gehalte van Antjie Krog se gedig. Haar omdigting van die psalm bestaan uit ’n monotone opeenvolging van enkelreëls, elkeen in sy geïsoleerdheid nog geaksentueer deur ’n leesteken aan die einde daarvan. Die monotonie word verder verhoog deur die feit dat dié enkelreëls in ’n streng-volgehoue koepletrymskema opgeneem is. Die doel met die beryming was klaarblyklik om die Bybelse Psalm in ’n kinderlike sleutel om te sit. Dit het egter ietwat infantiel uitgedraai. Dit kontrasteer soos dag by nag met haar ander beryming wat in die *Liedboek* opgeneem is, dié van Psalm 19, een van die skitterendste gedigte in die boek. Dis

geskryf deur iemand wat duidelik 'n eersterangse kennis van musiek het en insig in wat voortreflike gemeentelike sang kan wees. Gedig en musiek het in haar omdigting mekaar se korrelate geword, soos in die twee slotreëls van die eerste strofe: “Oor alle grense heen, niks is bestand daarteen – / deurstraal roep alles: Prys Hom!” – 'n ferm, waarlik korale einde.

Dat die gebrek aan eenheid van die psalm nie noodwendig tot 'n swak beryming hoef te lei nie, het Totius bewys. Dis die beste beryming van die drie berymers. Hy het daarin geslaag om moeilik begrypbare nuanses van onderdele in die Bybelteks in begrypbare samehange om te sit. Net een voorbeeld: die Bybelteks van “Ek het vir die Here gesê: u is my Here; vir my is daar geen goed bo U nie. Maar aangaande die heiliges wat op die aarde is, sê ek: hulle is die heerlikes in wie al my behae is” maak hy: “Daar is vir my, in wat die oog aanskou, / geen goed bo U, so eind'loos hoog verhewe. / En wie op aarde U ken en vrees, o Here, / hul noem ek groot, hul is my roem en ere”.

Ook in hierdie beryming sluit hy aan by die Nederlandse, maar gaan na die eerste strofe selfstandig verder. So word die twee slotreëls van die Nederlandse beryming, “De lieflijkheden van 't zalig hemelleven / zal eeuwiglijk uw rechterhand mij geven” by hom 'n skitterende beeld: “By u is ewig vreugde en volle vrede, / en in u hand 'n snoer van lieflikhede”. Tog bevat die beryming ook 'n paar smette, wat veral deur rymdwang veroorsaak is: “...die meetsnoer val in plekke lief en lustig. / Ek loof die Heer wat deur Sy raad my lei; / selfs in die nag as alles sluimer rustig...”.

6.3 Psalm 42

Die Bybelse Psalm gee uiting aan die wisselende stemmings van 'n gelowige wat voel dat hy in sy geloof in die steek gelaat word maar dat hy desnieteenstaande nie sonder God kan lewe nie. Die voltrekking van die gedig is onrustig: verlange en verwerp-voel wissel van die een oomblik na die ander. Herinneringe van hoe gevuld sy lewe vroeër was, word verdring deur die situasie waarin hy hom op die oomblik bevind.

Soos in verskillende van sy berymings van die Nederlandse “ou goud”-psalms, volg Totius met sy sewe strofes die handelingsvolgorde van die Nederlandse beryming getrou. Ook syne het sewe strofes. Oppervlakkig lyk dit na slaafsheid, maar die manier waarop hy te werk gaan, loënstraf dit, en regverdig die lof wat prof G

Dekker vir Totius gehad het oor die manier waarop hy met die “ou goud” gewerk het en wat hy in die proses reggekry het (1938:25). Dit geld die natuurlike manier waarop hy die Nederlandse voorstelling naatloos met ’n Afrikaanse optiek op die gebeure laat versmelt het. Dit gebeur in die geval van Psalm 42 van die openingswoorde af: “’t Hijgend hert, der jacht ontkomen, /schreeuwt niet sterker naar ‘t genot / van de frisse waterstromen, dan mijn ziel verlangt naar God” word glashelder Afrikaans, van taal en van deursigtige betekenis: “Soos ’n hert in dorre streke / skreeuend dors na die genot / van die helder waterbeke, / skreeu my siel na U, o God”, behalwe vir “beke” in plaas van “strome” wat ook moontlik was. ’n Sporadiese ‘Hoog-Afrikaanse’ woord, Nederlands van herkoms, laat egter blyk dat dit nie ’n gedig is wat ten volle in suiwer Afrikaans gebore en getoë is nie. In werklikheid is hierdie Nederlandismes dikwels die resultaat van die eerbiediging van ’n gekose rymskema, ’n skema waarvan, ooreenkomstig die kode van die tyd waarin die beryming gemaak is, nie afgewyk mog word nie. Voorbeelde is onder meer “onlustig” en “druk”. Nie-rymgevalle is “betrou”, miskien ook “verwissel” in plaas van “verander”, wat ook ritmies sou inpas.

Cloete se beryming het nie die byna sistematiese voortgang vanaf twyfel na aanvaarding van Totius se beryming nie. Dit staan nader aan die sterk-wisselende stemmings van die Bybelse Psalm in Afrikaans. Daarmee ooreenstemmend is die direktheid van sy verwyt dat hy van God verlate voel. Daarvoor word ook van die vroegste oomblik af geen twyfel gelaat nie. In die plek van die poëtiese “hert” van Totius is sy inval: “Heer, ek smag na U wat lewe / soos ‘n *dier* na water smag”. In ooreenstemming met die groot spektrum van emosies in die gedig is ook die oomblikke van verkalming met net soveel skroomloosheid gebeeld (strofes 2 en 4). Ook die uiteindelijke geloofsbetuiging het ’n omlynder profiel as in die geval van Totius.

Kermerkend van Cloete se ingesteldheid om voortborduring te vermy, is sy beryming korter as Totius s’n: vyf strofes in plaas van sewe. Hierin volg Lina Spies hom in haar alternatiewe teks na. Die koloriet wat in haar omdigting oorheers, is egter van ’n sagter tint as dié van Cloete. Maar ook hier kom die tema van opstand by tyd en geleentheid skerp en konkreet na vore: “O, ek skroei, Heer, van die pyn / oor die skare se venyn.....As hul sê: ‘Jou God bestaan nie’ / sny dit soos ‘n mes deur my”. Haar samevattende refrein is egter

minder harmonies in die liggaam van haar gedig opgeneem as in dié van Cloete.

Al drie digters gebruik basies dieselfde rympatroon, maar slegs Totius verwesenlik dit konsekwent. By Cloete en Spies is daar variasies, by laasgenoemde die meeste. Maar almal beëindig elke strofe met twee koeplette. Dis 'n besonder paslike beëindigingstrategie vir hierdie gedig met sy wisseling van stemminge maar wat uiteindelik eindig in vaste vertroue. Die dubbele koeplet verskaf 'n soliede basis aan die beëindiging en daarmee ook aan die vertroue.

6.4 Psalm 134

Hierdie psalm is een met 'n baie wye gebruik in die kerke. Dit word gesing by geleentheid van kerklike en verwante inhuldigings en seremonies, asook soms by geleentheid van persoonlike herdenkings. In die Bybelse konteks het dit egter 'n heeltemal ander funksie en bedoeling. Dit maak deel uit van die groep psalms wat as Bedevaarts- of Pelgrimsliedere bekend staan. Hoe dit egter met bedevaart verband hou, is nie duidelik vanuit 'n lees van die Bybelse psalm in sowel die Nederlandse as die Afrikaanse vertalings nie. Die opskrif by die psalm in die Afrikaanse vertaling deur Totius lui: "'n Nagtelike begroeting". Wat die situasie in verband met die nagtelike begroeting presies is, is egter nie duidelik nie. Dit kom onder andere daardeur dat daar 'n vreemde, ongemotiveerde oorgang is van meervoudigheid in die eerste twee verse ("julle") na enkelvoudigheid in die laaste ("jou").

Totius se beryming van die psalm bring egter die nodige duidelikheid, iets wat afwesig is in die Nederlandse beryming. Dit is teweeggebring deur twee opskrifte bo die driestrofige teks: een bo die eerste twee strofes ("Die volk"), die tweede bo die derde strofe ("Die priesters"). Die situasie is daardeur meteens glashelder: die psalm gaan oor pelgrims wat die tempelpriesters in die nag vra om die seën van die Here op hulle af te bid met die oog op hul nagtelike terugreis na hul tuistes na hul bywoning van een van die jaarlikse godsdienstige feeste in Jerusalem, en die reaksie van die priesters daarop. Dit blyk met ander woorde dat die psalm 'n beurtsang is.

Uit klein trekkies soos dié blyk die besondere toegerustheid van Totius vir die taak van Psalmberyming. Daar is heelwat sulke voorbeelde in die Bybelboeke wat hy vertaal het, maar ook in sy berymings daarvan. Sy goeie kennis van die Palestynse landskap was byvoorbeeld vir dié verheldering in Psalm 27 verantwoordelik:

“In tyd van onspoed, is U my bevryder; / U berg my in die skuilplek van u tent. / Hoog, op ‘n rots, staan ek bo my bestryder, / U het my pad deur dieptes heen gewend”. Die slotreël herinner aan geleenthede in die Bybel waar ‘n agtervolgde aan sy agtervolgers ontkom het deur van die donkerte van klowe gebruik te maak om die kruin van ‘n rots te bereik vanwaar hy op sy agtervolgers in die klowe af kon kyk en hulle vandaar kon bestook. Vergelyk dit met die vaer weergawe van die situasie by Cloete: “Die Heer sal my beveilig teen gevaar; / hoog op ‘n rots sal Hy my trou bewaar”.

Die drie strofes van Totius se Psalm 134 word twee by Cloete. Sy beryming is gestroop van enige eksegetiese stutte van ‘n situasionele aard. Die klem val suiwer op die semantiese inhoud van die woorde: ‘n ondubbelsinnige oproep tot lofprysing: “Kom prys die Here, prys sy Naam”. Die opeenvolgende oproepe het iets weg van reklamestyl. Sonder kennis van die Hebreeuse teks het ‘n mens die indruk dat die beryming gegryp is uit die hart van ‘n ruie oud-Israelitiese wêreld. Wat dit egter moontlik aan getrouwlijckheydt gewen het, het dit aan sierelijckheydt ingeboet. Dit gaan in dié tweestrofige agtreëlige gedig om sewe sins- of frasegehele wat deur leestekens (punte of punt-ekwivalente leestekens) afgesluit word. In die eerste strofe gaan dit om vier bevelagtige uitnodigings, in die tweede om vier beloftes in ongeveer dieselfde styl. Die volhardende koepletym onderstreep nog die bruuskheid. Van die beurtsang-aard van die Psalm het daar by hom niks gekom nie.

Dekker (1938:17) beskou Totius se beryming van Psalm 134 as “die triomf van die geleentheidsange” in die bundel en “een van die juwele van ons religieuse poësie”.

7 BESLUIT

Die laaste woord is aan die twee hoofberymers. Hoe het hulle na afhandeling van hul taak daaroor geoordeel?

Presies eenders. Beide het besef dat Psalmberyming ‘n aangeleentheid is wat waarskynlik nie ‘n einde het nie. Elke Psalmberyming word op een of ander tyd aangevoel as verouderd vanweë die veranderinge in die totale leefwêreld van die gemeenskap vir wie die berymings gemaak is. Dan ontstaan die behoefte aan ‘n nuwe beryming. Beide berymers het ‘n nugter besef dat die moontlikheid bestaan dat hul berymings nie die einde van Afrikaanse berymings sal wees nie. Die troos wat hulle egter het of kon hê, is dat hul

berymings boublokke sal verskaf vir 'n nog getrouer en sierliker beeld van wat in die oorspronklike Hebreeuse teks beslote is.

Literatuurverwysings

- Bijbel, dat is De gansche Heilige Schrift, vervattende al de Kanonieke Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments*, door last van de Hoog-Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. 1917. Londen: Britsche en Buitenlandsche Bijbelgenootschap.
- Die Bybel in Afrikaans*. 1933. Kaapstad: Britse en Buitelandse Bybelgenootskap.
- Die Bybel*. Nuwe Vertaling. Elfde uitgawe, 1991. Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.
- Die berymde Psalms*, in gebruik by die drie Afrikaanse kerke, te wete Die Nederduitse Gereformeerde Kerk, Die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika en Die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika. Vierde druk. 1989. Kaapstad. N.G. Kerk-Uitgewers.
- Cloete, T T 1953. *Trekkerswee en Joernaal van Jorik*. Amsterdam: Swets en Zeitlinger.
- Dekker, G 1938. *Die Afrikaanse Psalmberyming*. Pretoria: JLvan Schaik.
- Liebenberg, André 2002. CD: *Theuns Cloete Psalmomdigter* (Dokumentêre radioprogram oor die omdigting van die 150 Psalms deur prof T TCloete).
- Liedboek van die Kerk*. 2001. Kaapstad: NG Kerk-Uitgewers.
- Louw, W E G 1964. Letterkundige aspekte van die kerklied, in *Die Gereformeerde Kerklied deur die eeue*. Kaapstad: Tafelberg-Uitgewers.
- Opperman, D J 1979. *Komas uit 'n bamboesstok*. Kaapstad: Human en Rousseau.
- Psalmboek*. 2003. Wellington: N.G. Kerk-Uitgewers.
- Psalmen en Gezangen voor den eredienst der Nederlandsche Hervormde Kerk*. 1938. Haarlem: Joh. Enschedé.
- Van der Watt, J G (red). 2003. *Die Bybel A-Z*. Vereeniging: Christelike Uitgewersmaatskappy.
- Van Rensburg, F I J 2005. Psalmberyming as poëtieskepping. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 45(2005), 1-.